

Balendin Enbeitaren metaforak bere bertsogintzan ahozkotasunaren ikuspuntutik

Asier BARANDIARAN AMARIKA

0. Sarrera

Balendin Enbeitaren metaforak zenbatu, sailkatu eta aztertzerakoan kontutan hartu behar da nire ustez nor izan zen eta zelako pentsakera zeukan. Horretarako ezin hobeak dira berari buruz eta berak idatzitako bi liburuok: *Bizitzaren Joanean* eta *Nere Apurra*. Berton bere bertso idatzi gehienak agertzeaz gain berak lehenengo pertsonan kontatutako hainbat pasadizo irakur ditzakegu. Metafora hauen ulergarritasunerako baliagarriak izan daitezke.

Berak kontatzen digunez, baserri giroan bizi izan da bere bizitza gehiena, gerra osteko kartzela urteak eta kamiolari urteak kenduta.¹ Beraz baserritarra izan zen hein handi baten. Eraikuntzan ere lan egin zuen bolada batez.

Bertsotan umetatik hasi bazen ere publikoko lehen saioa 18 urterekin egin zuen Eibarren 1924an. Orduz geroztik bertsotan jardun zuen zenbait sari irabaziz 36ko gerrara arte. Gerratik 1955. urtera ixilik egon zen, hau da, ez zuen parte hartu inongo bertso saiotan. Tarte horretan, 1953an hain zuzen, antzerki bat euskaraz antolatu zuen: "Jesusen bizitza". Esan bezala 1955ean berrasi zen

(1) ENBEITA, Balendin. *Bizitzaren jonean*. Donostia, Elkar, 1986.

publiko aurreko bertsogintzan eta hamarkada horretan irabazi zuen Bizkaiko bertsolari txapelketa lehendabiziko aldiz. Bertso eskola bat ere sortu zuen, "Garriko" izenaduna, Euskal Herriko lehenengoa. Bat-bateko bertsogintza ez zuen laga hil arte. Istripu baten bidez heriotzak 80 urterekin harrapatu zuen Balendin Enbeita.

Datu hauek kontutan hartuta ekin diezaiodan aipatutako gaiari.

1. Balendinen metaforen estilistikari begirada bat

Balendin Enbeitaren metaforak aztertzerakoan kontutan hartu behar da zer nolako ezaugarriak dituen berak darabilen jeneroak, bertsolaritzak hain zuzen. Herri poesia da, nolabait. Herriak ahoz erabiltzen dituen esakerak, epitetoak, formulak agertzen dira Balendinen bertsogintzan. Elementu hauekin bertsolariak ez du biltzen sofistifikazio maila gorenik baizik eta herriarekin konektatzea (ulergarritasunaren aldetik) eta era berean ahozko poesia edo literatura egitea. Beraz, alperrik da itxarotea oso irudi landuak, edo ulerkaitzak. Normalagoa da irudi arruntak agertzea baina horrek ez du esan nahi barne aberastasun bakoak direnik.

Metafora beraz tropo mota bat da, adituen esanetan eta tradizionalki egin diren definizioen arabera. Tropoa beraz errealitatearen interpretazioa da irudi baten bidez.

Tropo bat eraikitzeke lizentzia batez baliatu behar da. Lizentzia horietako bat trukaketa edo substituzioa da.² Esan genezake metafora troporik garrantzitsuena edo dela eta erabilienetakoa ere bai. Bertan hitzak adierazkortasun tentsiorik gorena lortzen du.³ Metafora identitate bat da bi planoen artean: erreala eta irudimenezkoa. Metaforak eta similak, alderdi antzerakoak izan arren, komeni da ezberdintzea. simila, konparazio mota bat da eta, antzerako ezaugarriak dituzten bi gauzen artean eta konparazio lokailuak behar ditu bere zereginetarako. Metafora ordea, identitate bat da, ausartagoa da. Ez du juntagailu konparatiboen beharrik eta bi planoak ager daitezke edo ez...⁴

(2) SPANG, KURT. *Fundamentos de Retórica*, EUNSA, Pamplona, 1984, 99.

(3) *Ibid.*, 108.

(4) *Ibid.*, 110.

1.1. Metafora nahastuak

Estilistek metaforak sailkatzerakoan hauxe xedatu dute: alde batetik, metafora inpuro edo nahasiak eta bestaldetik, metafora puroak edo garbiak. Hau da sailkapenik arruntena eta erabiliena.⁵ Segun eta zein alderdi hartzen den kontutan beste sailkapenak egon badaude. Adibidez Carlos Bousoñok irudi tradizionalak aztertu zituen, aurreko sailkapena albo batera utzi gabe, jakina. Metafora bat existitzeko izkutuko elementua eta agerikoa behar dira. Bien artean antzekotasun bat egon behar du, ondoren identifikazioa egin ahal izateko. Antzekotasun hori zein mailan dagoenaren arabera hiru metafora tradizional sortzen dira:

1. Metafora: Plano erreala eta gogoratutako planoen arteko antzekotasun fisikoa dagoenean.
2. Metafora: Bi planoen arteko antzekotasun morala edota espirituala dagoenean.
3. Metafora: Bi planoen arteko baliozko antzekotasuna dagoenean.⁶

Dena dela eta hiru mota hauek bai metafora nahasi eta garbietan gertatzen dira, zeinak erakusten baitu lehenengo sailkapena erradikalagoa dela.

Has gaitzen ba metafora inpuro edo nahasiekin. Berauetan esan dugunez plano bi agertzen dira: erreala eta irudimenezkoa. Nik *Nere Apurra* eta *Bizitzaren Joanean* liburuetan 36 bertsoetan metafora nahastuak aurkitu ditut. Azter ditzagun piskana piskana.

Azterketa estilistiko hau burutzeko ikuspegi berezi bat erabili nahi izan dut. Hain zuzen azken boladan modan jarri den ahozko-tasunaren ikuspuntutik aztertu nahi nituzke aurkitutako metaforak. Walter Ong ikerlari estatubatuarrak ondo baino hobeto landu du gai hau. Besteak beste *Orality and Literacy* izeneko lanak gai hau jorratzen du sakonki. Bertan oinarritu naiz azterketa estilistiko honi ikuspuntu berezia eransteke. Liburu osoak elementu interesgarriak erakutsi arren, III. kapituluan Ong-ek azaltzen ditu aho-

(5) Ibid, 115.

(6) BOUSOÑO, Carlos. *Teoría de la expresión poética*. Madrid, Gredos, 1956.

zko kultura baten psikodinamikak, ahozko kultura horretako hiztunengan ikus daitekeena. Zertan den psikodinamika bakoitza ez dut azalduko orain, aipatu besterik ez dut egingo, zeren eta horren azalpena aipatu III. kapitulu horretan aurki baitaiteke. Egingo dudana da ikustea ea ezaugarri edo psikodinamika horiek betetzen diren Balendinengan bere metaforek erakusten didaten arabera eta ondoren, egoki bada, psikodinamika horren zergatia azaltzen ahaleginduko naiz. Hona hemen psikodinamiken zerrenda:

1. Hitz artikulatuaren indarra.
2. Memoriaren garrantzia.
3. Adierazpide berezi bat ondoren datozen ezaugarriekin.
4. Sintaxia: oralitateak nahiago ditu koordinaziozko perpausak, menpekoak baino.
5. Erreduziaz jositako adierazpidea.
6. Gordetzailea eta tradizionala.
7. Esperientziatik hurbil.
9. Ñabardura agonistikoak.
10. Enpatikoa.
11. Homeostatikoa.
12. Egoerazkoa eta ez abstraktua.

Nire lehenengo sailkapena metafora nahastu hauen artean izaki *bizidunei* dagokie. Ugariak dira irudi hauekin eraikitzen dituen metaforak: 18 zenbatu ditut. Izaki bizidun hauek, hauek dira:

a) Txoria eta bestelako hegaztiak

Bere bertsoen artean Balendinek hegaztien aldeko maitasun berezi bat erakusten du. Irudi honekin (txori edo beste hegaztiren batena) tropo ugari sortzen du. Bere arreba hilberriari egin bertsoan "txori kantari otzana" irudia eskaintzen dio. Gaur eguneko "tipo" edo "morroi" hitzen ordezkotan erabiltzen du "txori" hitza, batez ere "tipo" hori bertsolaria bada.

Joera hau aspalditik datorrena da, batez ere erromantizismo garaitik, orduko lore-jokoak ospatzen hasi zirenetik. Lan honetan

hainbestetan agertuko den Arrese Beitak berak "lore" eta "txori" irudiak erabiliko ditu sarritan. Bertso sorta batean Ama Birjinari dedikatzen dizkio irudi hauek:

Au zan andia, baña *lora* bat Zerutarra
 Negan sortu an egiten da uste baga;
 (...) Bera zan bada moduren baten *larrosea*,
 Lirio zuri ta *bioleta* umildea;
 (...) Nik esan neutsan orduan: "*Txori kantaria*,
 Esan eidazu baña bene benetan gaur egia;
 ¿Zelan deitzen zan alako *lora zurgarria*?
 Diñost: «Loi baga sortu ta jayo zan Maria»⁷

"Txoriaren" irudia erabiltzerakoan irudi horretatik inplizitoki ezaugarri batzuk aukeratzen ditu Balendinek: arina, espirituala nolabait, polita, sinplea, alaia, maitagarria. Baina dena ez da izaten laudorioa "txori" hitza aukeratzen duenean. Batzuetan hegazti mota horretatik hartzen ditu beste ezaugarriak: mezularia, entzun behar zaion norbait.

zar eta gazte pekatariak
 diño zarauzko *txoriak*⁸

Ondoren ikusiko dugun metaforak identifikazioa egiten du "baserria" eta "txori-abestiaren" artean. "Txori-abestitik" zera hartzen du beraz: bakezko kantua eta naturala den izaki bat. Hona hemen puntua:

egunsentiko *txori* abesti
 zoragarri ta pakia⁹

Puntu honetara ailegatuta komenigarria iruditzen zait gogoratzea Werner estilistak dioenak bere *El origen de la metáfora* izeneko liburuan. Berak hiru motatako metaforak daudela diosku, metaforaren jatorria eta garapena kontutan hartuta: lehen maila-

(7) "Loirik baga sortu zan Maria". Olerki sorta bat, Arrese Beitia, Felipe. Elkar, Klasikoak bilduma, 139-140.

(8) "Arantzazu'ko aitona dala-ta". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974,82.

(9) "Baserria". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974,100.

koa edo primaria, bigarren mailakoa edo sekundarioa eta goi mailakoa. Lehen mailakoa tabua saihesteko sortu zen. Bigarren mailakoa arte asmoekin sortutakoa eta hirugarrena edo goi mailakoa ironia edota goraipamen kutsukoa dugu. Nire ustez segun eta zein momentuan "txori" hitza bigarren edo goi mailako metafora izango litzateke. Izan ere "txori" hitzak balio estetiko hutsa har dezake zenbaitetan, afektu edota dohain espirituala sujetuari atxikitzeko. Horrela gertatzen da bere arrebari eskainirikoan:

zu zinan gure itxaropena
txori kantari otzana¹⁰

Bestetan ordea, txoriaren metaforak beste kutsu bat hartzen du, ironiazkoa hain zuzen. Hori ere ahozko jardunean nahiko zabalik dago, baita gaur egun ere, bai euskaraz zein gazteleraz. Horrek Balendinen estiloaren aberastasuna adieraziko luke, edo behintzat balizko aberastasunaren erakusgarri bat. Adibideak metafora garbiaren arloan ikusiko ditugu geroago. Aipatzekoa ironia tartean sartzan denean, iadanik termino erreala desagertzen dela, jakintzat ematen dela. Horrek gogorarazten dit, berriro ere, Wernekek bere *El origen de la metáfora* liburuan dioena, alegia, sormenari dagokionez hiru motatako metaforak daudela. Hirugarrena, orain interesatzen zaidana, diakronikoki garatuena da. Balendinengan, ironia eta umorezko garapen hori bat dator metafora garbiarekin, zenbaiten ustez, metafora nahastuaren garapena dena.

Esakera zahar eta epiteto erabilenei ere etekin ona ateratzen badaki Enbeitak:

mingainez *uso* txuria eta
egikeretan *gau-txori*¹¹

mingañez *uso*, barruz *gau-txori*,
Pilatos asko gabiltza¹²

(10) "Agur, Mirentxu!". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 79.

(11) "Arantzazuko aitona dala-ta". (1952). *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 84.

(12) "Jesusen eriotza" (*Jesusen Biotzaren Deya*, 1962). *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 152.

mingañez uso, barrutik otso,
 umea egikeretan¹³

Alde batetik "mingañez uso", metafora eta era berean epitetoa nahiko finkatuta dago Balendinengan. Epiteto hori bost silabatakoa da eta beraz neurri handiko bertsoetan lehenengo hemistikiorako ezin egokiagoa. Aldi berean esakera baten hasiera da, bariantek ametitzen dituen adibide hauetan ikusi daitekeenez. Demostratzeke dagoen arren, seguruenek formula hori, "mingañez uso" alegia, bere aitarendik jaso zuen Balendinek. Eta "etxean uso, kanpoan otso" esakera ezaguna, bere bariante aunitzekin, bera bizi zen giro kulturalean jaso zuen ziurrenik. Albert B. Lord ikerlariak, Yugoslavia aldeko kantarien jarduna ikertu zuenak, zera esaten zuen: ahozko kulturako historia kontalariak maisu batengandik ikasten dute antzesten hasi aurretik. Berarendik eta entzutearen entzunez ikasi egiten dituzte hainbat formula, epiteto, esakera eta egindako esaldiak, geroago bere antzezpénetan erabiliko dituztenak eta agian birmoldatuko dituztenak, egoki iruditzen bazaie:

...over many generations there have been developed many phrases which express in the several rhythmic patterns the ideas most common in the poetry (...) the young singer must learn enough of these formulas to sing a song. He learns them by repeated use of them in singing (...) until the resulting formula which he has heard from others becomes a part of his poetic thought. He must have enough of these formulas to facilitate composition.¹⁴

Esan genezake antzerako gauza gertatzen dela ikertzen ari naizen bertsolari honekin. Esan bezala, ahozko kulturako kantari batek jaso egiten ditu epitetoak eta esakerak. Jaso eta erabili ez ezik, noizean behin birmoldatu. Arestian aipatutako "kanpoan uso, etxean otso" Balendinek beste modu honetara erabili zuen: "mingañez uso barrutik otso".¹⁵ Beraz tradizionala eta gordetzalea

(13) "Aundikeriak ondoren onik ez". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 168.

(14) Lord, Albert B. *The Singer of Tales*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1960, 22.

(15) "Aundikeriak ondoren onik ez". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 168.

izateak ez du kentzen egileak moldaketa txiki batzuk ezar ditzan. Egileak, eta kasu honetan bertsolariak, bere burua tradizionaltzat dauka baina ez da konturatzen aldaketa txiki horiekin bere kantagintza edota bertsogintza garatzen ari dela. Garapen hori ahozko-tasuna eta ahozko jarduna bizirik dagoenaren adierazgarri da eta ondorioz bertsogintza bizirik dagoenarena ere bai. Albert B. Lord-ek esaten duenez:

The singer never stops in the proess of accumulating, recombining, and remodeling formulas and themes, thus perfecting his singing and enriching his art. He procceds in two directions: he moves toward refining what he already knows and toward learning new songs.¹⁶

b) *Bestelako abereak*

Bestelako zenbait abere ere iruditzat erabiltzen ditu.

Alperrik esan: *Bildots* ona naiz
otso gaiztoa da ori¹⁷

Hona hemen gorago aipatutako "kanpoan uso, etxean otso" esakeraren beste aldaki bat, metafora izaera daukana. Hemen ere bi abere mota kontrajartzen dira: bildotsa eta otsoa. Lehen usoa eta gau-txorria kontrajartzen ziren eta baita usoa eta otsoa ere. Oraingo honetan "bildots" hitza erabili du iruditzat: izan ere usoak daukan zenbait ezaugarri ditu eta: errugabetasuna, apaltaşuna, jasatzailea, eta abar. Esakera honekin, "uso" zein "bildotsa" erabili, esanahairen aldetik bertsolariak antzerako gauzak adierazten ditu.

Eta antzerako beste bat:

izketan *bildots* otzana dogu
baina egikeraz *otso*.¹⁸

(16) Lord, Albert B. *The Singer of Tales*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1960, (26).

(17) "Arantzazuko aitona dala-ta". (1952) *Nere Apurra*, AUSPOA, Tolosa, 1974, 84.

(18) "Arro aundia eta arro apala". (1973, azaroa) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 262.

Epitetoekin jarraituz, "izketan bildots", esanahi eta neurriaren aldetik, "mingañez uso" epitetoaren parekoa da. Hemen ikusten da Balendin, gauza bera adierazteko, saiatu dela bere estiloa zorroztan eta bere errejistroa zabaltzen. Jakiki "mingañez uso" epitetoa (eta era berean metafora), etekin handikoa dela, saiatu da pareko bat lortzen eta lortu ere lortu du. Are gehiago, "mingañez" sintagma sei aldiz agertzen da *Nere Apurra* liburuan, metonimia zentzuarekin, izan ere "hitzez" esan nahi du, "egikeretan" sintagmak daukan zentzuarekin kontrastatuz.

Euskaldun askok gure izkuntza
mingañez goratuten dau¹⁹

mingañez eta biotzez bardin
 erabiliko bagendu²⁰

Zugaz *mingañez* oroitzen dira
 baña ez dau errukirik²¹

c) Landareak

Erabiltzen ditu baita ere landareen irudiak bere metaforak erai-
 kitzeko. Haien artean *arbola*, *lora* eta *arantza* dira nabarmenenak:

Lur maite onen *loria* eta
 frutu emoile zeu zara²²

Uztapide bertsolariari dedikatutakoa:

frutu ederrik asko emon dau
 gaur arte bere *arbolak* (bere bertsogintzak)

(...)

bera da gure *arbola* eta
 gu gara bere *orbelak*.²³

(19) "Mingañezkuak ez dau balio, biotzak maite ez badau". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 172.

(20) "Mingañezkuak ez dau balio, biotzak maite ez badau". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 172.

(21) "Baserri uts gaxoari". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 212.

(22) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 137.

(23) "Uztapide, txapeldun". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 154.

Sinismena ta itxaropena
zuzter bateko *arbola*²⁴

Azken epiteto hau sarri erabilia dago. Balendinen bertso-gintzan kasu honetan sinismena eta itxaropenaren metafora da. Beste kasuetan ezkonduen metafora, askotan erabilia ere:

Len bi ziñaten, bat egin zare (ezkon barriak)
zuzter bateko *arbola*
buztarri ori ezin legike
*legez apurtu iñola.*²⁵

Sinesmena ta itxaropena
zuzter bateko *arbola,*²⁶

Zuzter bateko larrosak ginan
lurrian sortu giñandi²⁷

Esan bezala epitetoa eta era berean metafora. Hau formula moduko bat izango litzateke, errimaren behar izanen arabera sortua eta behin eta berriz errepikatu daitekeena, bi arrazoiengatik:

- a) zortzi silabatakoa delako eta beraz zortziko eta hamarreko nagusietarako (besteak beste) balio du.
- b) *-la* bukaerakoa da eta ondorioz errima etekin handikoa.

Milman Parry-k, ahozketasuna sakonki aztertzen hasi zenak, Homeroren metaforak ikertu zituen. Deskubritu zuen poesiarako eraikitako metaforak zirela askotan, neurriak baldintzatuta eta poesia barruan bakarrik hartzen zuten beren zentzu osoa:

... these phrases are not at all what they are in their place in the poems. There the way they are used and their use over and over

(24) "Itxaropena bearreko dau gizonak bizi izateko", *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 225.

(25) "Ezkontza", Muxika-Ariatzako Kurutz Deunaren eleizan, 1973/ XI / 24an. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 260.

(26) "Itxaropena bearreko dau gizonak bizi izateko", *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 225.

(27) "Agur Mirentxu!", (1946) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 79.

have given them a sense which is utterly lost when they are torn from the poetry. They are fixed metaphors.²⁸

Gauza bera aplikatu dakieke orain arte agertu diren metaforei. Aurretik egindako edo sortutako metaforak dira, Balendinen bertso-gintzan zentzua daukatenak baina hortik kanpo, ulergarriak izan arren beraien zentzua galtzen dute edo behintzat ez da lehen-goia. Balendinek, bertso-gile eta bertsolari tradizionala denez, tradizioan aurkitutako irudiak erabiltzen ditu bere bertso-gintzan. Hau, idatzizko kultura batean, kopia egitea bezalakoxea izango litzateke, hau da, arbuiatu beharreko gauza bat. Idazkerak, ekoizpen-erako denbora gehiago ematen du eta beraz bide berriak saiatzeko eta hizkera analitikoagoa erabiltzeko aukera ere bai. Ikuspuntu hone-tatik tradizioari eusteak atzean geratzea edota pentsamendua ez geratzea suposatuko luke. Ahoz-kotasuna indartsu dagoen kulture-tan ordea, meritua ez datza horretan. Poeta tradizionalak segun eta nola erabiltzen duen berak jasotako tradizioa, lortuko du arrakasta gehiago edo gutxiago.

Aristotle's view of the nature of metaphor, in which case we must condemn Homer as mere copier, and the view that a traditional poet is good not because of the new that he brings into verse but because he knows how to make use of the traditional.²⁹

Ahozko kulturetan poeta tradizionalak bere poema egin eta antzeztu aldi berean egiten ditu. Hori dela eta ez du astirik pentsatzen eta hausnartzen egoteko. Antzezpenak aurrera joan behar du, ezin da eten. Zuzenketak ez dira onartzen ahozko jardunetan, esandakoa esanda gelditzen da, ez dago atzerabiderik. Lehentxoago esandakoa behin eta berriz zuzentzeak poeta tradizionalaren prestijiorik eza ekarriko luke. Eta gauza bera gertatzen da bertsolariekin: nahiz eta zer esanik asko ez izatea, bertsolariak ezin du denbora luzean pentsatzen egon. Beraz, buruan daukan

(28) Parry, Milman. "The traditional Metaphor in Homer". The Making of Homeric Verse. Edited by Adam Parry, Oxford University Press, 1987, 367.

(29) Parry, Milman. "The traditional Metaphor in Homer". The Making of Homeric Verse. Edited by Adam Parry, Oxford University Press, 1987, 375.

errejistroari azkar oratu behar dio eta modu egokian erabili. Hori lortzen badu entzulegoaren atsegina eta onarpena jasoko du. Erabilitako errejistro edo formula hori komunitate osoarena izango da, bestela ulerkaitza edo onartuezinezkoa bihurtuko da, oso sakona eta idatzizko kulturaren prestijioetsua izan arren.

Irudi berberekin jarraituz, landareekin alegia, formularen definizioa betetzen duela esango nuke:

a group of words which is regularly employed under the same metrical conditions to express a given essential idea.³⁰

Errepikazio bat baino zerbait gehiago da. Ahozko kulturetan murgildurik dauden pertsonak hitz egiterakoan formulak erabiltzen dituzte, hau da aurretik egindako hitz multzo bat zerbait esateko balio duena eta errepikazioaren poderioz jende guztiak ulertzen duena. Ahozkotasuna bizirik dagoen lekuetan hizkuntzek egitura formulaikoa dute gehien batean. Horretaz konturatu zen Milman Parry ikerlari estatubatuarra. *Iliada* eta *Odisea* liburuak aztertu zituenean horretaz konturatu zen. Hizkuntz primitiboek beraien lehenengo produzio estetikoak poesiakoak izaten dira, poesiak eskaintzen baitu hobeto gordeta izateko aukera: poesian egitura formulaikoa behar beharrezkoa da, errima eta neurria askotan kontutan hartu behar da eta. Bestaldetik, poesiarako oso erabilgarria da erredundantzia eta behin eta berriz errepikatzen diren leloak. Hau aipatu eta gero berriro nator Ong-engana izan ere ahozko kultura baten pertsona batek daki gogora dezakeena, ez besterik.

Una cultura oral no dispone de textos. ¿Cómo reúne material organizado para recordarlo? (...) En una cultura oral primaria, para resolver eficazmente el problema de retener y recobrar el pensamiento cuidadosamente articulado, el proceso habrá de seguir las pautas nemotécnicas, formuladas para la pronta repetición oral. (Ong, W.J. *Orality and Literacy*)

“Zuzter bateko arbola” bezalako beste epiteto-metaforak aurki

(30) Lord, Albert B. *The singer of tales*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1960, 30.

ditzakegu Balendin Enbeitaren bertsogintzan. Besteak beste "baso ta zelaiaik": sei silabaduna eta *-iak* errimarako balio duena.³¹ Esaldi bat edo hitz multzo bat errepikazioaren poderioz bihurtzen da formula batez ere errima eta neurrirako ezaugarri egokiak baldin baditu.

... a phrase becomes set in the poet's mind, and he uses it regularly. Then, and only then, is the formula really born (...) it is not a formula for our singer until its regular use in his songs is established. (Lord, Albert B. *The singer of Tales*)

"Lora" eta bestelako landare motak ere metafora ugarietan agertzen dira:

Baña, Ariatza, niretzat ez dau
zu bezelako *lorarik*

Ixiltasunez eroango dauz
sendiko *lora arantzak*³²

Eusko fedea bizirik dala
argi dirauskun *lizarra*³³

Alperkeria dogu munduan
gose guztien *sustraia*³⁴

Hemen "sustraia" ez da berez izaki bizidun bat, bizidun baten atal bat baino. Hala ere bertsolariak nahiago izan du irudi hori erabiltzea, hitz analitiko baten orde. Esana dago Balendin Enbeita baserritarra dela eta hortaz baserritar pentsakera dauka. "Sustraia" bezelako hitzak berarentzat esanahi sakona eta argiagoa dauka,

(31) "Udaran loraz apaintzen dira, /gure baso ta zelaiaik", «Edurra eta zozoa-ren autua txepetak erabagi», *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 113.

"Mendi gañetik ikusten dira / aran baso ta zelaiaik,". «Bizkaiko gure mendiak» (Karmel, 1960). *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 114.

"Udabarriak berbizten ditu / mendi, baso ta zelaiaik". Donostiako "Astoria" antzokian, 1975-II-3. Balendin Enbeita, *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 171.

(32) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 247.

(33) Balendin Enbeita, *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 177.

(34) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 53.

“arrazoia”, “zergatia”, edo “kausa” hitzek baino, nire ustez. Hitz hauek abstraktoak dira, ez daude estuki lotuta eguneroko bizitzari eta horrek ahozko kultura batean ez du arrakastarik lortuko, ez du enpatiarik lortuko. Walter J. Ong ikerlariak ahozkotasanaren psikodinamika azaltzerekoan zera esaten du: adierazpideak egoerazkoa izateko joera dauka eta ez abstraktoa (ikus 4. orrialdeko zerrendan 12. puntua) giro horretan, esan nahi da ahozko kultura batean, adierazpenak esperientziatik hurbil egon ohi dira:

En ausencia de categorías analíticas complejas que dependan de la escritura para estructurar el saber a cierta distancia de la experiencia vivida, las culturas orales deben conceptualizar y expresar en forma verbal todos sus conocimientos, con referencia más o menos estrecha con el mundo vital humano. (Ong, W.J., *Orality and Literacy*)

Era berean, minaren metafora “arantza” da Balendinengan. Aunitzetan aipatua da “arantza” irudia Balendinen bertso gintzan. *Nere Apurra* liburuan esaterako hogeita lau aldiz agertzen da. “Bizitzaren arantzak”, bizitzaren ezbeharrak edo nahigabeak dira. Hona hemen beste adibide bat:

sentitzen ditut orain arteko
bizitzaren erasoak,
igaro ditut *arantza* minak
bai eta egun gozoak³⁵

Goian aipaturiko “arantza minak” edo hizkera analitikoan, bizitzaren ezbeharren minak, epiteto bihurtuta dago așkotan:

arantza miñak euki arren be
beti kantari biotza³⁶
zuzen-zalient *arantza-miña*
menpekoaren negarra³⁷

(35) Balendin Enbeita. *Bizitzaren jonean*. Donostia, Elkar, 1986, 169.

(36) “Baserri-sukaldea”. Karmen, 1958. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 97.

(37) “Aundikeriak ondoren onik ez”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 168.

Alkar arteko ikusi eziñak
 dakaz munduko *arantza miñak*³⁸

Beste epitetoetaz esandakoak balio du honetaz ere, bost silabatakoa delako eta esanahi jakina eta iadanik ezaguna delako erreplikazioa dela medio.

Irudi edota metafora hau sano ezaguna da poeta eta garai bateko bertsolarien artean. Zenbait kasutan erlijioan euki dezake bere jatorria: Jesusen arantzazko koroa. Horrek erakusten digu, bertsolariak herriak darabiltzan irudiak erabiltzen dituela, kontserbatzailea da eta. Walter J. Ong-ek puntu honetan ere badauka zeresana zeren eta arestian aipatu dugun ahozkotasanaren psikodinamika aztertzen duenean (ikus 4. orrialdeko zerrendan 6. puntua) ezaugarri hauxe aipatzen baitu: Gordetzailea eta tradiziozalea izatea.

Dado que en una cultura oral primaria el conocimiento conceptualizado que no se repite en voz alta desaparece pronto, las sociedades orales deben dedicar gran energía a repetir una y otra vez lo que ha aprendido arduamente a través de los siglos. Esta necesidad establece una configuración altamente tradicionalista o conservadora de la mente, de la que con buena razón, reprime la experimentación intelectual (Ong, W.J. *Orality and Literacy*).

Balendin Enbeita, bere aita Kepa "Urretxindorra" bezela, izadiaren begirale lez agertzen zaigu bere bertsoetan. Izadia deskribatu ez ezik izadiko elementuekin metaforak sortu ere egiten ditu. Datu bat ematearren "txori" hitza 32 aldiz agertzen da *Nere Apurra* bertso liburuan. Gehienetan "txoria" elementu alai, gozo eta arina lez agertzen zaigu eta izadia deskribatzerakoan. Batzuetan ordea metafora bihurtuta agertzen zaigu:

Zu zinan gure itxaropena
txori kantari otzana.³⁹

ixil on diran *txori* guziak
 jarri dituzuz kantari⁴⁰

(38) "Bizitza barri". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 230.

(39-40) "Agur Mirentxu!", (1946) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 79.

Arestiko azken irudiak jende gaztea esan nahi du.

Onen antzeko *txori* nabarrak
noizbaiten dira ikusten

Goiko "txori" horrekin gaur eguneko neska modernoetaz ari da.⁴¹

Kepa Enbeita "Urretxindorrek" naturara jotzen zuen sarri bere bertsogintzan: deskripzioak eginez eta noizean behin pertsonifikazioak eginez Arrese Beitiaren antzera.⁴² Hala ere oso gutxitan izan arren metaforaren bat agertzen da.⁴³ "Urretxindorrek" izadiaren deskripzioa barne egoeraren adierazletzat erabiltzen zuen. Adibide asko aurki ditzakegu bere bertsoetan:

Iturri eta errekatxuak
Jasteira beko ibaira;
Ibaya dua oneik artuta
Itxaso zabal andira ...
(...)
Aixe-bolada batek artu dauz
Baratzeko loriak
Gaudi gustija betian duaz
Usainduagaz goi-beiak
(...)
("Itxas-ertzian", *Euzkadi*, 1917-XI-25)
Txoriak euren abes ederrez
Baso ta mendi, goi ta be,
Zekor, bei ta txal, bior ta moxal
Ardi ta bildots baita be,
Euren marran ta txilin-soñuan
Orrua, irrintz, bee ta bee...
Ludijan danik eresi-soñu

(41) "Arantzazu'ko aitona dala-ta". (1952). *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 82.

(42) "Gaurko neskatxak". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 220.

(43) "Udabarriak dagerskunian / Beren aurpegi alai argia, / Negu-lapurrak billoistu dauzan / Baso-baratzak poztuten dira // Oneik dirautse: "Zuk Orrilean / emon zeuskuzan janzki ederrak, / Lotazillean kendu euskuzan / Zure areyo negu ankerrak (...)". ("Egizko biotz-loreak", *Euzkadi*, 1921-X-23)

Ederrena sortzen dabe.

("Mendiko alaitasuna", *Euzko-Deya*, 1916, 7 zenb)

Balendinek eta bere aitak izaeraren irudi erromantikoa daukate bertso hauetan eta Balendinen metaforetan antzeman daitekeen. Naturaren elementuak aipatu edota deskribatzeko orduan, aurreko garaietan ez bezala, edozein detaile samurrak itzelezko garrantzia hartzen du. Ez da egiten naturaren deskripzio jerarkikorik, kanon bati lotuta. Poeta edo bertsolari erromantikoaren begien aurrean agertzen denak ez dauka aurretik ezarritako balio-jerarkiarik: sentimentuek bultzatzen diote poetari izadiaren elementuren bat edo beste aukeratzerara. Izadia ez da agertuko eboluzioan, baizik eta egoera jakin batean. Izadiaren "koadroak" bereiztuta agertuko dira: batzuetan baretasuna, besteetan ekaitza.

Felipe Arrese Beitiaren naturaren irudia ere horren antzerakoa zen. Arrese Beitiari oso gogoko zitzaion izadia deskribatzea. Baina horretan geratzen zen gehien batean, deskripzioetan. Metaforak ostera, nekez aurkituko ditugu Felipe Arreseren poesietan eta are gutxiago naturaren deskripzioetan. Ez Balendinengan aurki genezakeen neurrian behintzat. Berak erabili zituen errekurtsioak sinilarak ziren gehienetan eta baita pertsonifikazioak eta onomatopeiak ere:

(...)Itxasoa urdiniñ aiñ dago ederra;
 (...) Illargia talo bat legez agiri da
 (...) Odeyak zidar, urrez, poli-polituaz,
 Igo begi igo, bai, igo gora, gora,
 Izar erregeari zintzo jarraituaz
 (...) Egin badira bere txoriak tristetu,
 Alegeratu da patin tristea baña,
 Illargiaz beragaz dalako galantu.
 Zuloetan zapo triste bizi ziranak,
 Abiatu dira klonk, klonk, musikea joten,
 (...)Kar kar, kar kar, dira ugaratxoak asi,
 Nok baño nok obeto dirautse kantetan;⁴⁴

(44) "Goyan zerua eta / beyan itxasoa, / onek damotsolarik/ besarka gozoa;/ bera da ugazaba, / bera gurasoa, / beti azke bizi dan / zorionekoa". ("Izaro", Euzkadi, 1930-VIII-20). Kasu honetan ez dago garbi pertsonifikazioa eta metaforaren arteko muga. "Urretxindorraren" bertsoetan metaforak aurkitzea gaizta izanik, hau da metaforaren antzik handiena daukana, lehen aipaturiko, "bera da ugazaba / bera gurasoa" alegia.

Balendinek era hortako bertsoak baditu:

Ortze oztña dizdizka dago
milla milloika izarrez,
mendi zelaiak ixil-ixillik
gauan itzalen bildurrez;
errekatzuan ura mur-murka
bere eresi itunez
noizik noizera kanpaien otsa
gaben orduak esanez⁴⁵

Baina aurrerapausu bat ematen du: idatzizko kulturakoa den metafora maizago erabiltzen du baina horretarako naturaren irudiak erabili egiten ditu, tradizioari jarraituz. Enbeitarengan arbola beti da pertsona baten irudia:

frutu ederrik asko emon dau
gaur arte bere *arbolak*⁴⁶

Arbola zarrak emon ez baleu
geroko kimu barririk⁴⁷

zortzi seme-alaben
euskaldun *arbola*⁴⁸

Guztietan arbola pertsona jakin batzuen irudia eta metafora da: Uztapide, Zarauzko bertsolari bat eta Balendinen ama hirugarrena. Lehenengo arbolaren metafora hau dela eta⁴⁹ egokia da gogoratzea arbolaren sinboloa aspaldiko sinboloa dela gurean. Iparragirrek mito hau berpiztu zuen itxura erlijioso emanek. Arrese Beitiaren olerkigintzan elementu hau sarri agertzen da eta euskaldunen ikurra da; batez ere Gernikako arbola, batzarre lekua da eta

(45) "Udako illunkera gozo bat", *Olerki sorta bat*, Arrese Beitia, Felipe. Elkar, Klasikoak bilduma, Donostia, 1987.

(46) "Gabaz ameslari". *Karmel*, 1957. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 76.

(47) "Uztapide txapeldun". (1963) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 155.

(48) "Zar-gazteak". *Príncipe de Viana*, 1972. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 239.

(49) "Amari biotzez" (1973). *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 264.

aintzinean legeak egiteko lekua, gure nortasunaren gordelekua be-
raz.⁵⁰

d) *Eguneroko tramankulu, tresnak edota bestelako gauzak.*

Elementu hauekin eginiko metaforak, ere arlo eder baten osa-
gaiak dira. Adibide hauek aipa ditzadan:

Euskalerriko gure lur maite
sifñismenaren *iturri*⁵¹

Geienok gabiz ospia edo
aundi izateko egarriz;
au ikusiaz Ama Euskera
negar-*malkozko iturritz*⁵²

aberats askok udia nai dau,
au da euren pozgarria;
baserritarrak udazkenian
lan egiñen *iturria*⁵³

Urte zaharra izan da
askoren mingarri
Hainbat sendi gaxotan
*malkozko iturri*⁵⁴

Gaur egunean erabiltzen dugun "jatorri" esanahiarekin era-
biltzen du Balendinek "iturri" hitza. "Jatorri" hitza analitikoa da,

(50) "len bi zifñaten, bat egin zare / zuzter bateko arbola," "Ezkontza", (1973 / 11 / 24) *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 264.

(51) Esandako hau argi ikusten da "Arbola bat" izeneko olerkian. Bertan Gernikako arbolaren idealizazioa egiten da: "Arbola bat zan Paradisoan / Jaunak apropos jarria, Mundu guztiak artu egion / Lotsa ta itzal andia; Bere azpian bizitzea zan / Aita Adanen gloria, (...) Arbola bat zan Bizkayan bere, / Neure anaya laztanak, / Zeiñen azpian, pozez beterik / Egoen ziran asabak; / Kerizpe zabal artan jarririk / Eginda euren Batzarrak / Buztarri baga, nasai ta libre, / bizi ziran bizkaitarrak". (Arrese Beitia, Felipe, *Olerki sorta bat*, Elkar, Klasikoak bilduma, Zarautz, 1987)

(52) "Joanes artzaiñaren sifñismena", *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 131.

(53) "Arantzazu'ko euskaltzaleen biltzarrean abestutako bertsoak". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 92.

(54) "Udabarria, ongi etorria!". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 224.

abstraktua nolabait eta hori berori adierazteko "iturri" hitza erabiltzea nahiago izan du gure egileak. Hasieran "iturri" metafora zen, nahiz eta gaur egun fosilizaturik mantendu. Ikus daitekeenez "iturri" metafora beti dago aurretik lagunduta genitibozko sintagma batez (-en edo -ko). Lokuzio hauek herri tradizioaren gustokoak izaten dira, Walter Ong-ek azaltzen duen legez. Ahozko-tasunaren psikodinamikak aipatzean gogoratu behar dugu ezaugarri bat: adierazpidea pilatzailea izaten da, analitikoa izan beharrean. Horrek errazten du etorkizunean kontzeptu hori gogoratu ahal izatea.

Esta característica (acumulativo antes que analítico) está estrechamente ligada a la dependencia de las fórmulas para practicar la memoria. Los elementos del pensamiento y de la expresión de condición oral no tienden tanto a ser entidades simples sino grupos de entidades (...) La tradición popular oral prefiere, especialmente en el discurso formal, no al soldado, sino al valiente soldado; no a la princesa, sino a la hermosa princesa, no al roble sino al fuerte roble. (...) Una vez que se ha cristalizado un expresión formularia, más vale mantenerla intacta. Sin un sistema de escritura, el pensamiento que divide en partes —es decir, el análisis— representa un procedimiento muy arriesgado. (Ong, Walter J., *Orality and Literacy*, 1987, 45)

Gauza bera aplika dakieke hurrengo metaforei:

Gure arimen *lapikotxua*
*otzik geratu ez daiten*⁵⁵
 Biotz erdiko baserritxua,
 zu zara jaiotza-tokia
 zenbateraino maite zaitudan
 ez da errez esatia
 zu zara gure bizi-bideko
 eguneroko *ogia*⁵⁶

Azken honetan Balendinek parekatu egiten du baserria eta

(55) "Urte zaharretik barrira zer?". *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 173.

(56) "Arriatia'ko misifioiak dirala-ta". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 58.

eguneroko ogia. Euskal kulturaren barna etxea eta ondorioz baserria hagitik garrantzitsua eta ahaztu ezinezko elementua. Joxemiel Barandiaranek horrela esaten zuen Euskal Herriko hainbat lekuetan ikerketa etnologikoak burutu ondoren:

La casa es soporte material de numerosas generaciones que van sucediéndose en su recinto y es símbolo que representa al linaje (*askazi*) formado por tales generaciones. Y como tal símbolo de la tradición familiar posee marcada personalidad, constituyendo así el eje de la vida jurídica vasca.

Por eso la casa tiene nombre propio, del que toman suyo sus habitantes. (...) Esta preeminencia simbólica hace que la casa vasca se considere como asistida de derechos y sujeta a deberes. Así debe *cobijar y sustentar* a la familia que la ocupa y la cultiva. (...)

La casa tiene funciones que, en cierto modo, le equiparan al templo.⁵⁷

Uzparitxako auzonetxuan,
*bertsolarien kaban*⁵⁸

Mendipe baten dago
Uzpitxa-Jauregi,
nere txikitxutako
jolasen *lantegi*⁵⁹

lengo jolas-lekua
gaur amesen *kabi*⁶⁰

Azkeneko bi metaforak baserriari dedikatutakoak dira. Baserri inguruko elementu bat hartzen du azkenekoan, "kabi", hain zuzen baserriaren metafora egiteko. Urte dexente geroago bere semeak,

(57) "Baserria". !". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 100.

(58) *Los diversos aspectos históricos de la cultura vasca*. De "Problemas de la prehistoria y de la etnología vascas", IV Symposium de la Prehistoria Peninsular. Pamplona, 1966.

(59) "Baserri uts gaxoari". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 213.

(60) "Uzparitxa mendi gañetik begira nera baserriari". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 49.

Jonek, berriro erabili zuen 89ko Bizkaiko bertsolari txapelketa irabazi zuenean, azken agurreko bertsoen artean:

Zer ez neuskizu zuri emongo
 bihotzeko ama Klara,
bertsolarien kabi hartako
 beroa izan baitzara,
 ta mosu bana, krabelin pare
 Oihane eta Zihara,
 zuri Karmele bertsoz azaldu
 ezin leiken besarkada.

Hemen "kabi" hitzak, bilgune gozo eta sendikorraren ezaugarriak gordetzen ditu eta Jon Enbeitak erakusten digu "kabi" metafora moduan etekin handikoa dela.

Baserria Balendinen bertso gintzan oso elementu garrantzitsua da zalantzarik gabe. Metafora hauek, egia eșan, ez dute adierazten garrantziaren zentzu osoa. Horretarako beste irudi erretorikoak, beste errekurtsio edota epitetoak ikusi eta aztertu beharko nituzke. Pertsonifikazioak, eta metonimiak haietariko batzuk izango lirateke, baina horiek ez dira lan xume honen aztergaiak. Beraz beste baterako utzi behar.

Nik esango nuke euskal kulturaren mugimendu askok jatorria daukatela letradunengan, nahiz eta euskal kultura ahozkoa izan nagusiki (aintzinean). Honek zera adierazten digu: mugimendu batzuek oihartzun eta arrakasta handia dutela ahozko kulturetan. Mitifikazioa errazagoa da mota horretako kulturetan. Ahozkotasunaren psikodinamikaren barruan ezaugarri bat aipatzen zuen Walter Ong-ek: agonistiko eta borrokazalea izatea (ikus 4. orrialdea). Laudorioak ere oso entusiastak izaten dira: dena dago entzulearen arreta eta inplikazioa erakartzeari begira. Giro horretan mitifikazioa sortzeko joera dago, entzulearen arreta erakartzeko asmoz behin baino gehiagotan. Jose Urrutikoetxeak esaten duen moduan:

Es cierto que estos procesos de mitificación, generales en todo tipo de culturas, encuentran vías de más fácil desarrollo y desenvolvimiento en las culturas orales que en las escritas. Quizá merezca retener este dato a la hora de comprender lo que ocurre con la tendencia mitificadora de la cultura vasca. Más aún si se

tiene en cuenta que parte importante de la literatura vasca del siglo XIX tiene, en palabras de Jon Juaristi, una función movilizadora, vehículo claro de contenidos políticos.⁶¹

Adibidez euskal abertzaletasuna, askotan letradunen buruetan egosi, atondu eta itxuratu da. Abertzaletasun horrek tradizioa hartu du ikurritzat eta horrek ahozko kultura baten posibilitate asko ditu arrakasta izateko. Euskal ahozko kulturaren horrelaxe gertatu da. Baserria eta baserriarrak oso elementu oinarritzakoak dira abertzaletasunaren ideologian.

eta gerrako tresnak
 ogi bihurtuten
 herri menperatuen
kateak kenduten⁶²

Baserri inguruko elementu bat izan arren, poesia sozialaren elementu oso arrunta dugu "katea" hitza, menpekotasuna edo askatasunik eza adierazi nahi duena.

osin sakona dogu
 amaren biotza⁶³

"Ama" irudia oinarritzakoa da Banlendingen bertsogintzan. Arestian aipatu bezala, askotan zerbaiten irudia da, maitatu behar den zerbaiten irudia: euskara, Euskal Herria eta abar. "Andra Maria" ere ama guztien eredu lez agertzen da askotan. Kasu honetan zehatzagoa da Balendin: bere lurreko amari dedikatzen dio bertso sorta hau, "Ama" izenburu hutsez, nolabaiteko kategorizazio kutsua emanez. Puntu honetan "amaren biotza" agertzen da: hau sentimentuaren metonimia litzateke. "Ama" gaitzat hartuta Balen-

(61) "Uzparitxa mendi gañetik begira nera baserriari". *Nere Apurra*; Auspoa, Tolosa, 1974, 50.

(62) Urrutikoetxea Lizarraga, José. "En una mesa y compañía". *Casertío y familia campesina en la crisis de la sociedad tradicional* Irun, 1766-1845. Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Deusto, Donostia-San Sebastian, 1992.

(63) "Urte zaharretik barrira zer?". *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 174.

dinek metaforak egiteko joera erakusten du. Adibidez gai bera duen "Amari biotzez" bertso sortan bi metafora nahastuak aurkitu ditut:

zortzi seme- alaben
euskaldun *arbola*;⁶⁴

Beti izan zaitugu
sendiaren *lema*⁶⁵

Bertso sorta horiek samurtasunez gainezka daude, hori bai, sinpletasunez, gehiegizko apaingarririk gabe eta hipokresi izpirik ere ez antzemanez. Azken bi hauetako lehenengoan "ama" eta "arbola" parekatzen dira. Beste metaforetan "arbola" euskal ohituraren gordelekutzat erabiltzen du Enbeitak. Arbolaren sendotasuna, iraunkortasuna eta naturazko izakera hartzen zituen ezaugarritzat. Oraingo honetan ordea, arbolaren emankortasunean dago oinarrituta metafora hau, eta agian arbolaren edertasunean ere bai. Irudi beretik ezaugarri diferentek hartzen ditu gure egileak mota bateko edo besteko metafora bat eraikitzeke, eta horrek estiloa aberastu egiten du. Hori bai, irudi tradizionala da, egileak ez baitu saiakerarik egiten beste motatako metaforekin edota gaur eguneko irudi irrazionalekin. Emozioa erakutsi baino lehen, aurretik bazegoen antzekotasun objetiboak ezagutzeko bide objetiborik, edo behintzat ezagupen objetiboa jakintzat ematen da. Bousoñok horrela esaten zuen, irudi tradizionalaz ari zenean:

... en ella el reconocimiento intelectual de la semejanza objetiva es anterior a toda posible emoción poética, pues precisamente ésta depende de aquél. Si no sabemos que el cabello rubio se parece en su color al oro, no podemos emocionarnos cuando el poeta identifica metafóricamente ambos objetos.⁶⁶

Eta ezaguna da Balendinen irudi guztiak irudi tradizionalen mailan sar daitezkeela.

(64) "Ama" *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 184.

(65) "Amari biotzez" *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 264.

(66) "Amari biotzez. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 184.

Gizonak alkar aitu ezina
gorrotoaren *sukarra*⁶⁷
hil gorrotoaren *garra*
biztu maitasun *izarra*⁶⁸

“Garra” eta “sukarra” hitzek amankomunean *-gar-* lexema dute. Biak, “garra” eta “sukarra” gorrotoaren metaforak ditugu. Oso irudi egokia da Balendinek kasu honetan erabili duena. Irudi horiek beste gauzen artean, beroa, adierazten dute eta baita suari darion argi mugikor eta kontrolaezina. Ezaugarri hauek gorrotoarekin identifikatzen ditu: kontrolagaitza den grina sakon eta erre-tzaile bat, pertsona kontsumi lezakeena eta indar suntsitzailea da-ramana. Bousoñoren sailkapenean “B de A” (A-ren B) motako metafora nahasia izango litzateke. Euskaraz errealitateari dago-kion terminoa aurretik dator eta ondoren datorrena azaltzeko ba-liagarria da, hau da, “gorrotoa” hitzak “garra” edo “sukarra” hitzen esanahia azaltzeko balio du.

Eredugarria eta zerutarra den zerbait azaltzen denean “izarra” erabiltzen zuen Areatzakoak:

Arraten bada *izar* eder bat
aundia da bere fama⁶⁹

Aita Domingo Dohatsuari honako hau eskaini zion:

Euskal Herriko mendi gainean
izar berri bat da sortu⁷⁰

Erroman, 1983an Aita Santuaren aurrean kantatutako bertsoetan birritan erabili zuen “izarra” irudi bezala.

zu zara gure Betikoaren
oin-arri tinko onena⁷¹

(67) Bousoño, Carlos. *Teoría de la expresión poética*. Madrid, Gredos, 1956.

(68) “Aundikeriak ondoren onik ez”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 167.

(69) “Erroman, 1983-ko urtarrilaren 30ean”. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Do-
nostia, 1986, 177.

(70) “Arrate ixilik”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 205.

(71) “Erroman, 1983-ko urtarrilaren 30ean”. *Bizitzaren Joanean*. Elkar, Do-
nostia, 1986, 178.

Hemen daukadaz emazte, sendi,
aurrerako *oinharria*⁷²

Beraz gaur ezagutzen dugun "oinarri" hitzak, gazteleraren "base" hitzaren parekoa bilakatu dena, hasieran metafora baten izaera zeukan azkeneko bi adibideetan ikusten den bezala. Noiz jaio zen metafora hori nik ez dakit, baina Balendinengan metaforaren kutsua gordetzen du oraindik. "Harri" lexema askotan bereiztuta agertzen da, eta hori bere jatorrizko zentzuaren erakusgarri dela esango nuke.

e) *Ama (eta ahozkoatasuna)*

Aintzinako garaietan usua izan zen bezala "euskara-ama" irudia nahiko erabili zuen Balendinek. berarentzat irudi literario bat baino, errealitate bat da, bizirik dagoen errealitatea, edo behintzat hori ematen du aditzera. Bere kultur giroan irudi hau sano indartsua zen, ahozko erabileran ere bai, metonimiak ahozko kulturaren naturalagoak izan arren. Honen adibideak bere bertsogintza osoan aurki ditzakegu. "Modan balego zorionekoa litzake euskera" izeneko bertso sorta honen erakusgarri bikaina da. Hona hemen handik ateratako bertsoen batzuk:

Euskaldunaren ama euskera da
eta ez dogu ezautzen(...)
eta gu gabiz ama itxita
ama-ordia goraltzen⁷³

Balendinek, ahozko kulturaren sartuta dagoenez, ezin du hitz egin euskarari buruz modu abstraktoan. Beraren irudi bat behar du, amaren irudia. Gorago esan bezala ahozko kultura gertu dago giza bizimodutik eta kontestu jakin batean hartzen du bere esanahi osoa. Bertsolariak entzulegoa hartzen du kontutan bere bertsoa egikeran eta entzulegoak, herriak hobeto ulertzen du ahozko jarduna kontestu bizi batean kokatzen denean. Horri Ong-ek enpatia (ikus psikodinamika ezaugarrien zererrendan 10. lerroa) deitzen

(72) "Baserri-sukaldea". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 96.

(73) Balendin Enbeita, *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 184.

dio, hau da, kantaria (kasu honetan bertsolaria) eta entzulearen arteko identifikazioa nahiko argia dago:

Para una cultura oral, aprender o saber significa lograr una identificación comunitaria, empática y estrecha con lo sabido, identificarse con él. (Ong, W.J., *Orality and Literacy*)

Ageria denez, Balendinentzat euskara errespetatu eta maite beharra dago, eta hori argi ikusten da euskara ama dela esaten duenean. Abstrakzio kontuak (euskara-hizkuntza-komunikazio tresna... e.a.) idatzizko kulturarako laga egiten dituzte bertsolariak edo garai hartakoek behintzat.

Estiloaren alderdi hau, edo zehazki euskara-ama metafora alderdi hau komentatzerakoan ezin dugu ahaztu aurrekoengandik datorkion tradizioa. Balendinek zalantza barik handik edan zuen. Hurbileko pertsonengandik hasita bere aita Kepa da behin eta berri-iriz irudi hau erabili zuen bertsolaria, bai ahoz bai idatziz. Adibidetzat hau:

Besarkatu ama zar Euskera kutuna
 (...)
 Seme biotzekuak maite dituz amak,
 Baña semiek ama ... ete dabe danak?
 (...)
 Ama Euskerearen seme "nagusiak" ...
 Egizko euzkeltzale naifun ikustiak
 (...)
 ("Euskal-eguna", *Euzkadi*, 1929-IX-30)

Beste zenbait kritikalarik esaten duten moduan⁷⁴ Balendinengan Felipe Arrese Beitiaren eragina antzeman daiteke eta momentu honetan ez dakigu eragin hori zuzenki etorri ote zitzaion ala bere aitaren bidez. Euskara-ama aipatu dugunez ezin ahaztu gai horretaz Arrese Beitiak idatzirikoko poemak: "Ama euskeriari azken agurrak" eta "Bizi da ama euskera" besteak beste. Poema edo bertso sorta hauetan aipaturiko gai honekin bete betean topatuko gara.

(74) Enbeita, Balendin. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 87.

Arrese Beitiaren beste poemetan ere gai hau agertzen jarraituko da. Hona hemen adibideren bat:

Neure biotzeko Amatxo zarra,
Antxiñako ama Euskera,
Seme leyal bat orain datortzu
Azken agurra emotera⁷⁵

Arrese Beitiaren kasuan gehiago da personifikazioa eta batzutan alegoria bat metafora bat baino. Euskerarekin hitz egiten du seme leial bat lez eta gaixorik dagoen ama bat bezala deskribitzen du. Balendinengan nahiz eta pestsonifikazioa agertu,⁷⁶ "euskara-amak" metafora kutsua gehiago dauka, identifikazio bat egiten duelako:

euskaldunaren ama euskera da⁷⁷

Euskara-ama irudia aspalditik sortua da, beraz. Erromantizismoan aurki diezaiokegu jatorria. Eta gaur egungo kulturaren bizirik dagoela esan dezakegu, erromantizismoko mitoak eta ideiak maldan beran egon arren eta arbuatuak izan arren. Larogeita hamar hamarkadako rock talde euskaldun baten letretan antzeman daitezke irudi honen oihartzunak. Urtz rock taldea dugu hori eta talde horren kantu batek honela dio:

agurearen hitzak ttut gogoan
geure ama hizkuntzaz mintzerakoan
«ni banoak seme, harzak hitza,
emaiok euskerari hire bizitza»⁷⁸

(75) Muniategi, Abel. Bertsogintza Bizkaian (Koplatik bertsoa). "Lanak" bilduma, Euskalerrriaren Adiskideen elkarte, Bilbao, 1995, 24.

(76) Arrese Beitia, Felipe. *Olerki Sorta bat*. Euskal Editoreen Elkarte, Klasi-koak bilduma, Zarautz, 1987.

(77) "Ama Euskera" izeneko bertso sortan (*Príncipe de Viana*, III, 1973) euskeraren pertsonifikazioa ikus dezakegu hirugarren bertsoan: "Erri bat daukat, bere ama naz, / semeak ditut ugari; amak maite dauz baina semeak / igezka dabiz amari. / Ardura aundiz begira nago / euren etorkizunari: / ama galtzean zein izango dan/ nere umezurtzen gidari."

(78) Enbeita, Balendin. "Modan balego, zorioneko litzake euskera". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974,

f) *Formulak*

Hori nire ustez ahozkotasunaren indarraren seinale bat izan daiteke, ideologiak gora behera. Irudi honek euskal kulturaren arrakasta edo behintzat ezaguna izan arte denbora eta belaunaldiak pasa behar izan dira. Ez da izan egile batean lana, izan ere hori ezinezkoa da ahozko kultura batean, edo ahozkotasunak indarra daukan kultura batean. Berez sormen lan itzela da irudi hau, zein mota honetako edozein irudi. Milman Parryk dioen moduan:

A single man or even a whole group of men who set out in the most careful way could not make even a beginning at such an oral diction. It must be the work of many poets over many generations⁷⁹

Egindako metafora hori, erraz erabiliko du egile batek, behin eta berriz errepikatua izango delarik. Beste poeta tradizionalak entzun egingo dute eta ondoren ideia bera adierazi nahi izaten dutenean eta neurri egoera berdinean aurkitzen direnean behin eta berriz entzundako irudi hori erabiliko dute.

If the phrase is so good poetically and so useful metrically that it becomes in time the one best way to express a certain idea in a given length of the verse, and a such is passed on from one generation of poets to another, it has won its suit in every way, (...) it is straightway forgotten, or lives only for short time⁸⁰

Honela funtzionatzen du egitura formulaikoa duen hizkuntza batek. Milman Parry-k esan zuen poeta gazte batek beste poeta zahar batengandik ikasten duela bere poemagintza. Poesiagintza-ren estilo orokorra ez ezik izaera formulaikoa ere ikasiko du poeta gazteak. Hari entzunaz eta gogoratuaz lortuko du, eta azkenean poesia sortzeko modu hau ohikoa bihurtuko da bere adimen poetikoan. Literatur kultura ez badu ezagutzen poeta gazte honek, ez du ezagutuko beste estilorik tradizioz jaso duena baino. Bere poemak ekoizteko orduan ez du aurkituko gauza errazagorik eta atse-

(79) "Oh, Lur" izeneko kantua, Urtz taldearena. Gor disketxea, 1994.

(80) Parry, Milman. "The traditional Metaphor in Homer". *The Making of Homeric Verse*. Edited by Adam Parry, Oxford University Press, 1987, 330.

ginagorik, tradiziozko formulak, epitetoak, similak, metonimiak eta metaforak baizik. Metaforak hala ere, gehiago dira idatzizko kulturaren produktoak, ahozko kulturarenak baino. Dena dela idatzizko kultura piska bat ezagutzen duen poeta tradizionalak, metaforak sortzerakoan, tradiziozko irudiak eta esaerak erabiliko ditu osagaitzat, eta, beraz, tradiziozko katea ez da eten. Parry-ren ustez poeta tradizionala ez dago arduratuta estiloaz, edo, behintzat, ez dauka estiloaren oso iritzi kontzienterik. Estiloa inplizitoki landutako alderdi bat da, aurrekoengandik datorkiona eta ez du egiten estiloari buruzko abstrakziorik. Bakarrik antzeppenaren presio pean arduratuko da estiloaz, eta betiko legez egitura formulaikoari eutsiko dio.

Milman Parry-k azaltzen duen hauxe bera gertatzen da bertsolariekin modu orokorrean eta zehatzago aztertzen ari naizen bertsolari honekin. Balendinek metaforetarako erabiltzen dituen irudiak, tradiziozkoak dira, naturatik hartutakoak hein handi batean, edota euskal erromantizismoan ia ia mitoa den baserriko girotik hartutakoak. Balendin bertsolari handi eta ezagun baten semea zen. Berak aitortua, bere aitarengandik asko ikasi zuen eta berak lehenengo bertsoa bere aita Kepari kantatu zion, txiki txikia zela:

Nire bertso mundua oraindik ume nintzala hasi zan. Bost urte inguru neukazan aitagaz Bizkargin ikasitako bertso bat abestu nebanean. Bardigotan, Ariatza Astelarreko tabernetan aিতেgaz ibiltzen nintzan bertso kantari.⁸¹

“Urretxindorrarengandik” esamolde eta errekurtsio asko bereganatu zituen. Lehenago esandakoaz aparte, beste bat aipatuko nuke, txikia eta garrantzirik gabekoa izan arren:

Zure musu zurian
eguzkiak diz-diz (Balendinena)⁸²

(81) Parry, Milman. “The Traditional Metaphor in Homer”. *The Making of Homeric Verse*. Edited by Adam Parri, Oxford University Press, 1987, 330.

(82) Enbeita, Balendin. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 63.

Ortzia jarten dala
Eguzkia diz-diz ("Urretxindorrena", *Euzkadi*, 1934-II-27).

"Zar eta gazte" edota "aundi ta txiki" formulak bai Kepak bai Balendinek askotan erabili zituzten. Horren erakusgarri hona hemen adibide hauek:

Eta txoriak, *aundi ta txiki*,
 pozez zoratzen danak kantari;⁸³

ondo ibilli gura dabena,
 bardin *zar eta gaztedi*⁸⁴

Zar eta gazte pekatariak
 diño Zarauzko txoriak⁸⁵

aundi ta txiki, zar eta gazte,
 danak leukie ikasiko⁸⁶

Andi ta txiki, zar eta gazte
 Berton zagozen danori⁸⁷

Horrelako adibideak barra-barra daude bi bertsolarien bertsoetan. Aita-semeak ez ezik beren garaiko beste bertsolari bizkaitarrak ere horrelako epitetoen zaleak dira. Basilio Pujana zeaukitarrak honela zion bertso baten:

aundi ta txiki guztiok baiña
 batez bere jakitunak⁸⁸

Bertsolari beronek ere euskara-ama irudia sarri erabiltzen du bere bertso gintzan eta, ziurrenik, Enbeitatarren eraginez, izan ere Balendinetaz eta berak irabazitako txapelketa batez ari denean honela dio:

(83) "Orban bako lore". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 207.

(84) "Bizitza barri". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 231.

(85) "Muxika-Ormaetze'ko txakolifña. (1950)". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 62.

(86) "Arantzazu'ko aitona dala-ta. (1952)". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 82.

(87) "Euskara gatxa dala ikasteko". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 190.

(88) "Gure diputaduak". Sondikako mitinean 1933. *Gure Urretxindorra*. Aita Onaindiak bilduma eta Itzaurrea. Ekin, Buenos Aires, 1971.

Bear izana badauko baiña
Euskera Ama laztanak⁸⁹

Ama Euskera ilten bajaku
 danok gara errudunak⁹⁰

Artzaiñak esan oi daben legez
 «Bildu artalde batera»
 guztiok bildots egin dagigun
 ta artzain *Ama Euskera*⁹¹

Honek balio lezake frogatzeko ahozko kultura baten irudi batek bizirik irauteko eta nolabaiteko indarra izateko, komunitate osoan ezaguna izan behar duela, eta komunitateak maiz erabili behar duela. Osterantzean irudi horrek aldi labur baterako bizitza baino ez du izango.

1.2. Metafora garbiak

Igaro gaitezen metafora garbiaren arlora. 57 metafora aurkitu ditut bere idatzizko bi liburuetan (*Bizitzaren Joanean*, eta *Nere Apurra* liburuetan). Gogora dezagun metafora garbian termino erreala ez dela agertzen, eliditurik agertzen da. Metafora nahasietan agertzen ziren hainbat irudi, metafora garbia bezala erabiltzen ditu oraingo honetan eta horren arrazoia hauxe da: egileak jakintzat ematen du zertaz ari den termino metaforikoa darabilenean. Jakintzat ematen du edo, hemen dago efektuaren koxka, irakurle edo entzuleari uzten dio asma dezala zein termino errealari dagokion.

Metafora mota hau erabiltzen du askotan pertsona jakin batzuk adierazteko. Askotan, herriak darabiltzan irudiak erabiltzen ditu, berriro ere tradizionala dela erakutsiz. Herriak gorde dezake bakarrik gogora dezakeena, eta ezin du gogoratu ulertzen ez duena edo ezagutzen ez duena.

(89) "Bertso barriak, Pujana'k jarriak". (1959). *Egi batzuek aixetaratzen*. Pujana, Basilio, Auspoa, Tolosa, 1986, 49.

(90) "Bertso barriak, Pujana'k jarriak". (1959). *Egi batzuek aixetaratzen*. Pujana, Basilio, Auspoa, Tolosa, 1986, 49.

(91) "Bertso barriak, Pujana'k jarriak". (1959). *Egi batzuek aixetaratzen*. Pujana, Basilio, Auspoa, Tolosa, 1986, 49.

a) *Txoriak eta bestelako hezgaiztiak*

Hona hemen metaforen adibide batzuk txori edo bestelako abereekin egindakoak:

belu dabizen *gau txoriari*
*bat be emon ez bakia*⁹²

“Txoria” edo “gau-txori”, metafora nahastua bezala aztertu dut dagoeneko. Azken kasu honetan termino erreala ez da agertzen egileak jakintzat ematen baitu pertsona batez ari garela. Bestetan ordea, txoriaren metaforak beste kutsu bat hartzen du, ironiazkoa hain zuzen. Hori ere ahozko jardunean nahiko zabalik dago, baita gaur egun ere, bai euskaraz zein gazteleraz. Horrek Balendinen estiloaren aberastasuna adieraziko luke, edo behintzat, balizko aberastasunaren erakusgarri bat. Adibide gisa hauexek:

txori oi ezta gero makala,
 baki nun emon pausua⁹³

gau-txoriaren filolosfian
 asko dauz aurreratuta⁹⁴

Aipatu dugun azken hau ironia zorrotzekoa da izan ere, “gau-txori” aipatzen duenenan “golfo” edo gauzez parrandazalea dena adierazi nahi du. Eta “filosofia” aitatzean parrandazale haien jokaera edo jokaera hori justifikatzeko aitzaki edo arrazoi sorta adierazi nahi du. Beraz, elementu biak elkartzean, alegia “gau-txori” eta “filosofia”, efektu ironikoa ez ezik, umorea ere sortzen da. Hildo honetatik hona hemen beste adibide bat:

Onen antzeko *txori nabarrak*
 noizbaiten dira ikusten
 melena eta bizardunakin
 gustora dira ibilten⁹⁵

(92) “Bertso barriak, Pujana’k jarriak”. (1959). *Egi batzuek aixetaratzen*. Pujana, Basilio, Auspoa, Tolosa, 1986, 49.

(93) “Mutizar bateri”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 108.

(94) “Arantzazu’ko aitona dala-ta”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 82.

(95) “Al dala argiz ibilli!”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 162.

Agerian uzten du Balendinek bere ironia kutsua zeren eta "txori nabarrak" esaten duenean, bertso sorta horretan ikusten denez, gaurko neskata modernoetaz ari baita. Umorezko burla kutsua ematen dio metaforari.

Hegaztiekin egindako metaforekin jarraituz hona hemen hurrengo hauek:

Hainbestekorik etzun merezi
 kantuan dagon *txindorrek*⁹⁶
 Omenaldi hau eratua zan
 txindor kumiarentzako
 Baina larregi eristen dautsot
txori txiki batentzako⁹⁷

Hildo beretik egin zioten beste omenaldi baten antzerako esamoldeak erabiliko ditu:

Omenaldi bat pozik eskeintzen
txori txiki zahar bateri⁹⁸

Bere buruaz daukan irudia, "txori txiki" batena da, irudi apala beraz, bera izan zen bezalakoa. Alde batetik familiaz datorkion tradizio bat da, alegia, txori baten ezizena hartzearena. Kepa Enbeitak, "Urretxindorra" zeukan bertsolari ezizentzat, nahiz eta bere lagunek "Pedro Jeuri" deitu. Lan honetan hainbestetan agertu den bezala, txoria irudi bezala ugaritasun handikoa da. Beraz, ez da arraroa bere burua "txori txiki" batekin identifikatzea aipatutako metaforen bidez. Honek ez du esan nahi bere bertsogintza balio gutxikoa denik. Bere bertsogintza epaitzeko, bertsogintza hori berori nola sortzen den jakin behar da lehenago.

Gai berauxe tratatu zuen Milman Parry-k Homeroren metaforak aztertu zituenean. Ezaguna denez balizko Homero hura, exis-

(96) "Gaurko neskatak". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 220.

(97) Donostiako "Astoria" antzokian egin zitzaion omenaldian. 1975-2-3. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 170.

(98) Donostiako "Astoria" antzokian egin zitzaion omenaldian. 1975-2-3. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 170.

titzekotan jakina, poeta tradizionala izan zen, edo hitz gutxitan, berak idatzitakoa tradizioetik edandakoa baino ez zen, berak bere modura atondua. Aristotelesek Homeroren metaforak aztertu zituen eta antza denez ez zien balio handirik eman. Milman Parry-k honetaz dioena zera da: Aristotelesek zekarren kultura berriak ez zuela ulertu kultura tradizionala. Are gehiago, erromantizismoaren osteko poeta modernoek ere arbuia egin dute idazteko modu bat, zeinen bidez normala izaten baita hitzak epiteto tradizionalekin lagunduta egotea. Badirudi kritikari berriek ez dutela ondo hartzen poeta batek beste poetengandik esamoldeak, epitetoak eta abar hartzea. Hori kritikagarria izan daiteke idatziz egindako poemetan, zeren eta poemaren sorketa beste modu batera egiten baita. Baina ahozko kulturari bizi den poeta batek, bertsoak sortzeko ez dauka memoria besterik. Poema sortu eta antzeztu ia ia batera egin behar ditu. Memoria hori azkar jarri behar du martxan. Eta momentu horretan burura etorriko zaiona milaka aldiz entzundako formula, epiteto, eta esamoldeak izango dira. Bere meritua honetan datza: elementu horiek ondo eta egoki erabiltzean, momentuan momentukoa. Afera horretaz Parry-k hauxe dio:

The reaction to the so-called age of classicism brought in the view which is still held that each word a poet uses should be the word of his very own thought and never simply a word that other poets had used.(...) We must not then condemn the language of their poetry before we have condemned their entire way of life...⁹⁹

b) *Zuhaitzak, landareak eta landare atalak.*

Lehen atalean ("1. Metafora nahastuak" izenekoan) aipatu ditut nekazaritza edo baserri giroko metaforak. Metafora garbien atal honetan badaude estilo horretako metaforak ere. Batzuetan metafora sortak lortzen ditu horrela.

Baña zoriontsu zu izanikan
zelan daukazuz *arantzak*?

(99) Bilbon, "Buenos Aires" antzokian, 1983-5-29an. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 170.

Txiro izanik aberatsaren
urregorrizko meatzak?¹⁰⁰

“Arantza” irudia lan onetan metafora nahastua bezala aztertu dugu. Oraingo honetan berriz, metafora garbitzat kontsideratuta dago termino erreala agertzen ez delako. Bere esanahaia “nahigabea”, “mina”, “arazoa” omen da. Bertso sorta horretan “arantza” irudia bost bider agertzen da eta eurretatik bostetan metafora garbia bezala.

“Arantza artean” Balendinen beste formulatxoa dela esan nezake. *Nere Apurra* liburuan lau bider agertzen da, beti hasierako hemistikioan bost silabatakoa baita eta neurri handietarako egokia da beraz.

Arantza artean, arantza barik
itxaropentsu barrena¹⁰¹

Arantza artian bizita ere
sobra apur baleko,
aberatsaren milloiak baño
geiago zan beretzako.¹⁰²

Bertsolari gazteetaz ari denean beste irudi hau erabiltzen du batzutan:

Herri danetan gaur hasi dira
kimu barriak sortutzen¹⁰³

Badirudi Xenpelarren bertsoaren oihartzuna dagoela puntu honetan, zentzuari dagokionez behintzat:

jaioko dira berriyak;
gu gera euskalerriyak

Beste irudi hau baserri ingurukoa da ere: “kimu”. Metafora

(100) Parry, Milman “The traditional Metaphor in Homer”. *The Making of Homeric Verse*. Edited by Adam Parry, Oxford University Press, 1987, 370.

(101) “Baserri-sukaldea”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 97.

(102) “Baserri-sukaldea”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 97.

(103) “Arteaga’tar Ijineo dala-ta”. *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 146.

nahastua aztertu dudanean zuhaitza agertzen zen askotan. Pertsona jakin baten metafora izaten da maiz. Metafora garbien artean ere "zuhaitza" irudiarekin egindakoak ere aurkitu ditut:

Gazte sendo, *frutu emoile*
 lerden *genduan zugaitza*
 uste gaberik *aizkora* baltzak
 sustarra ebagi dautsa¹⁰⁴

"Zugaitza" aipatzean ez du aipatzen "Jose Etxebarrieta" den termino erreala hasieran. Geroago bai, baina ez dauka zerikusirik hasierako esaldiarekin. "Aizkora baltza" aipatzean heriotza esan nahi du beraz, testuingurua kontutan hartuta antzeman daitekeen. Hil bertsoak egiten dituenen formula batzuk eginda dauzka Balendinek. Arrospide bere herriko osagilea hil zeneko bertso hauek aipa ditzadan:

Frutu onen emoile
genduan zugatzak
 danentzako zituan
 bardin bere emaitzak¹⁰⁵

Euskal kulturari beste bertso hau dedikatzen dio:

Erdi bilozik *gendun zugatza*
 hasi da berriz loratzen¹⁰⁶

Hurrengo honetan ordea Uztapide bertsolariaren bertso gintza eman nahi du aditzera testuinguruari antzeman diodanez, zeren eta termino erreala ez baita agertzen:

frutu ederrik asko emon dau
 gaur arte bere *arbolak*¹⁰⁷

(104) 1959an, txapelketan, Bilboko Arenalean abestutakoa. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 167.

(105) Jose Etxebarrieta zanaren gomutaz Gorozikako eleizan. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 172.

(106) "Arrospide osalaria zanari". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 227.

(107) 1959an, txapelketan, Bilboko Arenalean abestutakoa. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 167.

Mota berdinekoak dira iadanik azterturiko "baratza" eta "lora", esan nahi baita, irudi horietatik egileak tasun batzuk auke-ratzen ditu metafora eraikitzeko, eta kasu honetan metafora garbia eraikitzeko. Zergatik izkutatzen da termino erreala? Egileak suposatzen duelako entzulegoak edota irakurlekoak badakitela zertaz ari den. Izan ere termino erreala ez agertu arren oso erraza da zertaz ari den igertzea. Bousoñok azaltzen du zergatik den metafora ezaguna, literaturaz jantzita ez daudenen artean ere:

... incluso ha habido -y hay- gentes que hablan de él como si lo estimasen, si no único, el recurso más importante de la poesía. Acontece esto por una razón muy simple: la metáfora es —de eso no hay duda— el artificio más objetivamente discernible de cuantos nos revela la lectura rápida de unos versos. Otros instrumentos de expresión -no menos frecuentes que la metáfora- son más trabajosamente detectables, porque ha de entrar en juego, en muchos casos, la sensibilidad educada, que, desgraciadamente, no abunda, y a veces ello se precisa en grado sumo para contemplar en la poesía un artificio.¹⁰⁸

Esan bezala, "lora" eta "baratza" metafora garbien arloan pertsona jakin batzuk adierazteko balio dute, batez ere andrazkoak direnean.

Zer dakastazu maite,
biotzeko *lore*¹⁰⁹

Lora gazte maitia
ain zagoz dotore¹¹⁰

Azken bi horietan Ama Birjinaz ari da. Ama Birjinaren izena aipatu gabe bertso horiek irakurtzean erraza da jakitea nori zuzentzen zaion. Ezin da esan metafora orijinala denik, tradizionala eta askotan erabilia. Hori dela eta metafora garbiaren itxurapean agertuko da. Arrese Beitiak ere Ama Birjinaz aritzen zenean "lora" irudia erabiltzen zuen:

(108) "Uztapide txapeldun". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 155.

(109) Bousoño, Carlos. *Teoría de la expresión poética*. 4ª edición, Gredos, Madrid, 1966, 104.

(110) "Orban bako lore". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 207.

Au zan andia, baña *lora* bat Zerutarra
Neguan sortu an egiten da uste бага.¹¹¹

Kepa Enbeita beste horrenbeste egiten du Ama Birjinaz
bertsoak egiterakoan:

Argi gustijen argia
Lore guztijen *loria*
*usaintsu bardin bagia*¹¹²

Hain ezaguna den irudi hori erabiltzerakoan ez du aipatuko termino erreala. Era horretan entzulegoarekin (eta irakurlegoarekin ere bai) enpatia sortuko du. Hitzunen komunitate osoa ahozko jakituri horren partaidea da eta mota honetako irudiak entzun edota irakurtzerakoan ez du beste azalpenen beharrik. Bertsolari batek esandakoa komunitateak ulertu eta onartzen duenean elkar identifikazio bat sortzen da. Horrela azaltzen du Ong-ek:

Para una cultura oral, aprender o saber significa lograr una identificación comunitaria, empática y estrecha con lo sabido, identificarse con él. (Ong, Walter J. *Orality and Literacy*)

Ama Birjina ez ezik "lore" eta "baratza" hitzak beste izateak adierazteko erabiltzen ditu. Maitasunezko bertsoetan esaterako, bere maitearen irudiak izaten dira aipatu bi horiek:

Lore arteko usain gogozko
ames gozoen *baratza*
bizibideko laztasunean
sentitzen ez dan *arantza*¹¹³
Baratz erdiko lora urdina
nai zaitut nere onduan¹¹⁴

(111) "Orban bako lore". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 208.

(112) "Loirik бага sortu zan Maria". Felipe Arrese Beitia. Olerki Sorta bat. Euskal Editoreen Elkarte, Klasikoak bilduma, Zarautz, 1987, 139.

(113) "Agur, Miren garbijal! jaboixu Euzkelerrria!". *Euzko-Deya*, 1918, 52 zenb.

(114) "Maite mindua". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 245.

Emakumeetaz hitz egiteko ere antzerako beste irudi hauek darabiltza:

Euskalerriko *baratz urdinak*
 baditu hainbeste lora¹¹⁵
 ames gozotan juaten nintzan
 lora billa *baratzera*¹¹⁶

Emakumeen artera esan nahi du azkeneko "baratzera" adlatiboarekin. Bitxia da bi puntutan agerturiko "urdina" kolorea: badi-rudi garbitasun eta goitasunaren kolorea dela (zuriarekin batera).

Bere amak ere merezi izan zuen loraren metafora hori:

Baratz erdiko lore usaintsu
 irribarredun *larrosa*¹¹⁷

Azpimarratu dudan "baratz erdiko" hori ikusi ahal izan denez Balendinen formula bat da besteak bezala oso egokia lehenengo hemistikioa osatzeko, bost silabatakoa da eta. Gainera, "baratz erdiko" erabiltzeak semantikoki indarra emando dio ondoren datorenari. "Baratz erdiko" sintagmak nolabaiteko aukeraketa edo nahiagotasuna ematen du aditzera.

Metafora garbiekin batzuetan zera gertatzen da: termino erreala izkutatuta edo eliditurik dagoen lez, batzuetan zaila izaten da asmatzea zehazki zer esan nahi duen, gutxi gora behera nondik nora doan jakin arren. Adibidez Don Ilario abadearen hilketa dela eta hurrengo hau esaten du:

Berak landuta erri onetan
 sasiz eguan *baratza*¹¹⁸

Testuingurua kontutan hartuta baliteke arimekin egindako

(115) "Maite mindua". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 246.

(116) "Maite mindua". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 245.

(117) "Egifiak egin eta or konpon!". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 258.

(118) "Amari hil eta urtebetegarrenean". *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 175.

lana esan nahi duela "baratza" irudia erabiltzean. "Sasi" aipatzean oztopoak, nagikeriak eta utzikeriak ekarri nahi omen ditu gogora.

c) *Eguneroko tramankulu eta tresnak.*

Metafora nahastuaren atalean bezala, eguneroko tresnekin eta bestelako gauzeekin eraikitako metafora garbiak agertzen dira Balendin Enbeitaren bertsoetan.

Asto pareko amaika *kirten*
bizi da gure munduan¹¹⁹

Kasu honetan "kirten" hitzak pertsona hitza ordezkatzeko du. Gaur egun hitz horrek garapen semantiko bat jasan du eta adjetibo bilakatu da, baldarra edo leloa zentzuaz. Hasiera baten euskarria edo "mango" esanahia baino ez zeukan, zerbait zurruna. Kirtena oratzeko balio duen zerbait da, gauza bat manejatu ahal izateko, balio gutxikoa beraz. Berez ez du balio handirik, itsatsita daukan tresna da balio duena. Kirtena-k, goian ikusi dugun metaforan, ezaugarri hauek gordeko lituzke:

- Berez baliorik gabekoa.
- Nortasunik gabekoa.
- Manejatua izan daitekeena, e.a.

Izkutuan dagoen terminoa, hau da "pertsona" edo "gizakia", "kirtena" hitzarekin identifikaturik dago. Are gehiago, puntu berean, metafora bat ez ezik, konparazio bat ere daukagu: "asto pareko". Lelotasuna argi eta garbi adierazita dago, umore kutsuarekin gainera. Hauxe da Balendinen estiloa: batzutan xamurtasuna, eta fintasun handia erakutsi arren, oinak lurtean dituela erakusten du behin baino gehiagotan, umorea, ironia eta esamolde herrikoiak erabiliz. Mundu honetan bizi dela argi eta garbi erakutsi nahi du gure Enbeitak. Horrek ez du esan nahi ideal baten atzean ez dabilenik. Errealitatearen ikuspegi estilizatua¹²⁰ dauka Balendinek, errealitate horretatik momentuan egokiena dena erakusten

(119) "Soloeta'tar Ilario Jaunari omen-jaiari". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 159.

(120) "Astoa eta errotaria". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 103.

du. Baina horrek ez dio eragozten alderdi txarrak erakustea, kritikatzea eta aldatzen / hobetzen saiatzea. Berak hainbeste maite duen baserria aipatzean ere, dena ez da gozoa. Onartzen du, gaur egun baserriko bizimodua ez dela erraza, krisian dagoela. Alde horretatik kezka soziala ez du izkututzen:

Egun osoan lanian eta
 ondiño lanak aurrera,
 baserriarren lanbide onek
 ez dakit nun daun barrera;
 eta kalian izaten dogu
 oso eskasa arrera,
 giza-legean ez al da sartzen
 baserriarren karrera?¹²¹

Beraz, errealista eta idealistaren arteko erdibidean aurkitzen da. Muxikako bertsolaria "in medio virtus" delakoaren aldekoa da nonbait. Sarritan esan dudan lez hitz abstraktoak saihesten ahalegintzen da Balendin behin eta berriro:

Euskera zarrak mendian dauka
 lenengo *jarleku* (*Karmel*, 1960)

Nekez esango du "jatorri" bezalako hitz abstraktoa irudi bat erabiltzeko aukera duenean. Izan ere "jarleku" irudia hori esan nahi baitu: euskararen jatorria edota sorreraren eremu naturala. Bere aitaren bertso batzuen oihartzun argi eta garbia daukate. Hona hemen bertso horiek:

Euzkera zarra mendijan dago
 Jaungoikoari begira,
 Bere erruki zain noz biurtuko
 Barriro lengo tokira. (*Euzkerea*, 1929-8, 162)

"Baimena" edo "borondatea" abstrakziozko mailadun hitzak erabili beharrean ikus dezagun zer irudi darabilen:

(121) H. Fernandez, Pelayo. *Estilística*. Ediciones Jose Porrúa Turanzas, S.A., Madrid, 1984 (6ª edición), 16.

Toki asko emazte billa
jo izan duzu *atea*

Kasu honetan badirudi baimena eske edo bilatzen ibili dela. "Atea"-k beraz, borondatezko adostasuna adierazi nahi omen du. Irudi horretatik zera hartu omen du:

- "Barrura" sartzeko ahalmena, bideratzea edo ezintasuna (itxita dagoenaren kasuan).
- Sartzeko baimena eskatu behar den lekua /eremua.
- Bestearen erantzuna jasotzeko itxaron behar den lekua /eremua.

d) *Erliziozko irudiak.*

Irudi berri bati ekingo diogu orain: aingerua. Balendin Enbeitarentzat hildako haurrak aingeruak dira beti, orban bako haurrak, hilda gero zeruan zoriontsu eta hegaz, aingeruak legez, dabiltzanak.

Aingerutxo bi goian egazka
aita badela erdian¹²²

Goian aitagaz *aingerutxo* bi
beian amagaz beste bi¹²³

Bertsu sorta horretatik "aingeruaren" irudia aipatzen den lau bertsotan ez da azaltzen ama batek seme bi galdu dituenik. Bai ordea istripu bat dela medio, bere "aingerutxo" biak eta bere senarra hil direla. "Aingerutxo" bi horiek bere bi semeak direla suposatzen da, eta gainera, zalantzarik balego azken ahapaldian, "aingeruaren" irudia albo batera utzita, azaltzen du egoera. Alderdi hau bere aitarengandik heredatu zuen Balendinek. "Urretxindorrrak" azkenerako uzten zuen bere moraleja, alegoria antzeko bat kontatu ostean. Zentzu moralizantekoa zen bere estiloa askotan. Adibide bat jartzearren horra honako hau:

(122) "Baserritarrak kejaz". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 243.

(123) "Igor il zaneakoak". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 256.

Gaitz da beti ixatia danen jaun ta jabe
 Dollorkeriz ba'dabil, gaitzago atan be ...
 Luzaro bere aldez asko eukita be,

Azkenez ostikoka erabilko dabe" ("Udabarri ta neguaren auzia". *Euzkadi*, 1932-IV-3).

Bertso sorta honetan Udaberria eta Negua pertsonifikaturik agertzen dira eta elkarrekin elkarriketa bat daukate. Azkenean, aparteko ahots batek, egilearenak, goiko hori erabakitzen du edo aholku hori eskaintzen dio irakurleari.

e) *Ama eta senitartekoak*

Esana dago, aurreko atalean (metafora nahastuaren atalean), euskara Balendinentzat (hainbat euskal poeta askorentzat bezala) ama dela. Hain berenganatua dauka pentsakera hau ezen batzuetan metafora nahastua izan beharrean, metafora garbitzat erabiltzen baitu, hau da, termino erreala (euskara) desagertzen da. Beraz, batzuetan metafora nahastua eta bestetan metafora garbia. Adibidez, "Ama Euskera" izenburudun bertso sortan ahapaldi oso batean ez da agertzen termino erreala, metafora garbia baino ez da agertzen.

Erri bat daukat, bere *ama* naiz
semeak ditut ugari
 amak maite dau baina *semeak*
 igezka dabiz *amari*. (*Príncipe de Viana*, III, 1973)

Euskeriaren ondamendiko
 arerio gogorrenak
 ez bairik bage esan legike
 diriala euskaldunak;
 euraren ama baztertu daben
ama-ordien lagunak¹²⁴

"Ama" euskararen irudia baldin bada, "ama-ordia" erdera edo gazteleraren irudia dela ondorioztatzen da. Zentzu honetan, mende hasierako eta aurreko mendearen bukaerako ideologiaren za-

(124) "Igor il zaneakoak". ". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 159.

baltzailea da, bere aita izan zen bezala. Ideologia abertzale horren arabera euskara gure ama da, eta euskaldunak haren seme-alabak. Euskara gaixorik dago eta seme-alabok askotan ez dugu ezer egiten gure ama laguntzeko. Are gehiago, seme-alaba asko, beren ama baztertuta, ama-orde pean jarri dira. Horregatik esaten da euskaldunak askotan direla euskararen etsairik gogorrenak: eurak euren ama salbatu dezaketen bakarrak izanik ezer ere egiten ez dutelako. Gai hau Kirikiñok tratatu zuen bere artikuluetan:

Ta orratifio, orrexek, irribarretxudunok, izaten dira aurrenengo euren buruak euskalduntzat agertuten ifioz gure Erriko gauzen ganean barriketa-aldiak egiten direanean; orduan izaten da berbaxu bat edo bi euskeraz esatea, orduan a!, ta o!-ka ibiltea, "Gernika'ko arbola" dala, gure ekanduak edo kostumbreak direala.

Guztia barriketa utsa! Zelan izan leiteke euskaldun ona, euskera jakin eta egin gura eztabena? Zelan izan leiteke euskaldun ona, euskereari destañiaz begiratuten deutsana? (1902-I-12)¹²⁵

f) *Metafora sortak.*

Lehen esan bezala, Balendinek ez ditu metafora isolatuak bakarrik erabiltzen. Metafora sortu zale agertzen da zenbaitetan, bertsoari alegoriazko usaina kutsatzen diolarik:

Lur maite honek emon daiazan
biharko *frutu* barriak
erein daiguzan gure garaitza
lortuko duten *aziak*¹²⁶

Euskal kulturaren aitzakiarekin baserriko soloko lan eta elementuekin metafora sorta ederrak sortuko ditu, hurrengo honetan legetxe:

Bakoitzak bere *ale* apurra
lurrean jartzen jarraitu

(125) "Modan balego, zorioneko litzake euskera". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 87.

(126) "Euskeraz egin daigun". Bustinza, Ebaristo -Kirikiño. *Abarrak*. Aita Onaindia bilduma, Bilbao, 1966.

*Lur maminean errotu eta
sasi artean jorratu*
Herriarentzat beharrezko dan
frutua dagigun lortu
Ondorengoek gure egintzak
ontzat dagiezan hartu¹²⁷

Metafora batzuk hain erabiliak dira ezen fosilizaturik daudela esan dezakegula. "Giltza" irudiak, jatorria edo "klabea" esan nahi du, gazteleraz bezala eboluzio semantiko bat jasan duelarik. Beste hitzetan esanda "funtzionamendu egokirako artikulazio elementu ezinbestekoa" da "giltza" irudiak esan nahi omen duena, ondorengo puntuan bezala:

amagan dagoz famili baten
maitasun bakezko *giltzak*¹²⁸

Ondoren gorputzaren fisiologiarekin zerikusia duten metafora pare bat:

niregan beti izangozue
erri bizitzaren *arnas*¹²⁹
zugandik artu dogu
euskaldun *odola*¹³⁰

Lehenengoan Ama-euskara da mintzo dena, eta "arnas" iruditik zera hartu du ezaugarritzat:

- Bizirik irauteko eta ez itozteko egin beharrekoa (izaki bizidun batengan).
- "Barnea" elikatzeke ekintza.

Metafora baten identifikazioa erabatekoa da baina sakoneko

(127) Donostiako "Astoria" antzokian egin zitzaion omenaldian. 1975-2-3. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 170.

(128) "Lan daigun". *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 191.

(129) "Ama euskera". *Príncipe de Viana*, III, 1973 *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 248.

(130) "Ama euskera". *Príncipe de Viana*, III, 1973 *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 248.

egituran ezaugarri jakin batzutan ematen da, goian aipatutakoetan adibidez. Baina irudiak psikean eragiten du tasun horiek inplizitoki eta berehala antzemateko. Bide intuitiboa da neurri handi baten metaforak entzule edota irakurlearen burmuinean eragiten duena.

Kontzientziaren metafora "harra" da, soloko kokorro bat, askotan harrapagaitza, beti hatzamarikatzen edo barnea urratzen ari dena, ixilean baina etengabe. Irudi egokia nonbait:

ori da gure barne ixilean
zirikatzen gaitun *arra*¹³¹

Euskal sukaldaritzako jaki bat ere erabili zuen Balendinek oso metafora sinpatikoa sortuz:

Era hontako *porru saldarik*
gatx da egosten *galdaran*¹³²

Hemen "porrusaldak" kontradizioa, edo nahaste-borrastea adierazi nahi omen du eta jakintzat ematen du egileak zeren eta ez baitu azaltzen zein termino errealari dagokion.

2. Ondorioa

Balendinen metaforak aztertzean, beraz, ikusten da ahozkotaren ezaugarri asko gordetzen dituela, nahiz eta idatzitako bertsoak izan. Alde batetik aho hizkuntzaren epiteto eta esakera asko darabiltza, tradizionala dela erakutsiaz. Ahozko kulturaren egileek tradizionala izateko joera dute. Izan ere, Walter Ong eta beste ikerlarien iritziz, zorakeria litzateke baztertzea Herriak, edota gizarte oralak, gizaldietan zehar, nekez landutako esaera, irudi, epiteto jator eta bikainak. Herriak sortutakoak dira, eta Herriak ez bestek ulertu, gorde eta gogoratzen ditu. Horrela hitzunen komunitateak errazago konektatuko du komunitate horretatik sortu den bertsogile tradizionalarekin, amankomuneko enpatia sortuz.

(131) "Amari biotzez". *Príncipe de Viana*, III, 1973 *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 264.

(132) "Kontzientzi ustela". *Nere Apurra*, Auspoa, Tolosa, 1974, 237.

Era berean Balendinen irudiak, eta kasu honetan metaforak, giza bitzta errealari lotuta daude. Hori garbi ikusten da baserri giroko hainbat elementu metaforatzat erabiltzen dituenean. Kontzeptu abstraktoek irudi batez moztortuak agertzen dira eta irudi hori baserri edo nekazaritza mundutik aterata dago hein handi batean.

Ezaugarri hauek ikusita, poeta tradizionala, eta dagokigun kasuan, bertsolaria aztertzeke, kontutan hartu behar da ekoizpen literarioa zein motatakoa izan den. Ahozko kultura bizirik dagoen gizarteetan ahozkotasanaren psikodinamikak kontutan hartzea ezinbestekoa suertatzen da azterketa hori burutzeko.

(133) Euskeraren arazoa dela eta. *Bizitzaren joanean*. Elkar, Donostia, 1986, 188.